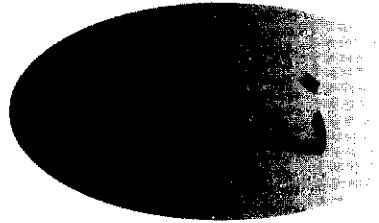

ساعتِ اہلِ ریگاہ

شاعر اہلیت استاد علیرضا لطفی

حامد اصفہانی

یکی از طرح‌های جدید در فصلنامه قرآنی کوثر (طرح آیات قرآن در نگاه شعرا) می باشد. روشن سازی میزان تأثیر پذیری شعرا از قرآن کریم و انعکاس این تأثیر پذیری در اشعار آنها الگویی فرا روی قرآن پژوهان - ادبا - شعرا و مادحین قرآن و اهل بیت خواهد بود. امید است تا با انس ویژه با قرآن، نورانیت آن را در تک تک ابیات و سروده های خود بروز و ظهور دهند!

مقدمه

بر سر خوانِ خوان گسترده الهی، یعنی مائده قرآن، عاشقان حضرت مولا امیرالمؤمنین علی(ع) شاعران شیعی، لقمه های لذیذی برگرفته و متنعم گردیده اند. آنان هرچند خود را ریزه خور خوان او می دانند دیده بر لذیذترین اطعمه ای آن دوخته اند و به راستی آیات ولایت به این سفره رنگین الهی جلوه ای دیگر بخشیده و نظاره گران را به خود خیره ساخته است. در این کوتاه مقال به قدر مجال سخن از شور و حال این شوریده سران شیرین سرا به میان می آوریم تا در لذت تنعم آنان، نیز سهیم باشیم. ان شاء الله.

از جمله آیاتی که توجه شاعران شیعی را به خود معطوف ساخته است آیه مبارکه ۵۵ سوره مائده است که به نقل از اکثر مفسران در نعت حضرت علی (ع) نازل شده است که :
« انما وليکم الله ورسوله والذین آمنوا الذین یقیمون الصلوه و یؤتون الزکوه وهم راکعون»
در شأن نزول این آیه چنین آورده اند که: روزی حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) در مسجد در حال اقامه نماز بودند که سائلی از راه رسید و از هر که درخواست کمک نمود کسی او را مساعدت ننمود و حضرت در حین نماز هنگام رکوع به سائل اشاره نمود و انگشتر خود را به

او بخشید و در پی این ماجرا این آیه بر نبی مکرم اسلام (ص) نازل شد. این ماجرا چنان مورد توجه شعرای پارسی سرا قرار گرفته است که اغلب در مدایح خود بدان اشاره نموده‌اند معروفترین شعر در این خصوص را محمد حسین بهجت متخلص به شهریار سروده است که:

بروای گدای مسکین در فانه‌ی علی زن

که نگین پادشاهی دهد از کرم گدا را

از دیدگاه مفسران و شاعران این آیه از افتخارات مولا امیرالمؤمنین علی (ع) و شیعیانش به شمار می‌آید و از آنجا که تاج و افسر را فراوان مورد نظر قرار داده‌اند و با آوردن کلمه‌ی انما اولین واژه‌ی مزبور آن را به مانند تاجی معنوی بر سر حضرتش تعبیر نموده‌اند. مرحوم میرزا حبیب... مجتهد خراسانی چنین سروده است:

شاهی که بر سر نهاد دیمیم

از افسر انما علی بود

مرحوم مهدی الهی قمشه‌ای از شعرای معاصر که در مناقب مولا‌ی متقیان علی (علیه‌السلام) فراوان سروده است و در شماره‌های پیشین فصلنامه قرآنی کوثر (۶) به قصیده قرآنیه او، در مدح حضرت مولا اشاره نموده‌ایم نیز چنین سروده است:

بر سراز سلطان عزت یافت تاج انما آری ایمان را نگهبان در صف هیجا علی است
خوشدل تهرانی نیز چنین نگاشته است.

آری آری مرتضی بر مسند اهد نشست آری آری هل اتی از انما افسر گرفت

چنانکه مشاهده می‌کنید. شاعر دو آیه را در تلمیح ماجرای غدیر دخیل می‌سازد و تشبیهی نغز و بدیع ارایه می‌نماید منزوی تهرانی نیز تصویر و برداشتی دیگر از این آیه دارد و آن را معامله‌ای سودمند دانسته است. زیرا با اهدای خاتم به دریافت تاج کرامت ولی الهی دست می‌یابد و با این مراعات النظر خاتم و تاج و پادشاهی تشبیهی زیبا جلوه‌گر نموده است، آنجا که می‌فرماید:

علی شهی است که از انما؛ ز بار فدای

گرفت تاج کرامت به دادن فاتم

نادری مشهدی هم، اینچنین به این موضوع نگریسته است:

سلطان اَنَّمَا تاج دارای لافتی تفت

مولای هر دو عالم ، با شَبِیر و شَبَّر

اما میرزا علی آشوب آشتیانی (ادیب خلوت) اَنَّمَا را تخت و اورنگ پادشاهی توصیف نموده و هل اتی را افسر گرفته است.

فَدِیو اَنَّمَا اورنگ و شاه هل اتی افسر

یکه انداز یدالله، یکه تاز لافتی الا

بنایی یزدی، آیه مزبور را تخت و سریری توصیف کرده که مولا امیرالمؤمنین علی (ع) موجب افتخار آن آیه است:

شد بعد هج اندر غدیر با جمع اصحاب کثیر

آن شاه بی مثل و نظیر فخر سریر اَنَّمَا

روشن اردستانی، حکم ابلاغ ولایت امیرالمؤمنین علی (ع) را به این آیه مستند می سازد.

در غدیر خم رسول ... را شد جا نشین

ملک دین بر وی مسلم شد به حکم اَنَّمَا

خواجه عبدا... انصاری (پیر هرات)، نیز نشان ولایت علی (ع) را از این آیه می داند و می سراید

ای فوانده تو را فدا ولی ادرکنی بر تو ز نبی نص جلی ادرکنی

دستم تهی و لطف تو بی پایان است یا حضرت مرتضی علی ادرکنی

وحشی بافقی، وجه تمایز حضرت مولا را در همین آیه می داند و نشانه های سرفرازی از علم و افسر بر تریش بر دیگران را بر این نکته مهم معطوف می داند:

به تاج اَنَّمَا گردد سرافراز به دین افسر شود از جمله ممتاز

به اورنگ فلاحت جا دهندش کنند از اَنَّمَا رایت بلندش

حکیم شفایی اصفهانی، دو آیت برجسته در فضیلت حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) را یکی در

همین آیه و دیگر در ماجرای غدیر می داند و می سراید:

یکی از فضل او غدیر خم است دیگری ائمه ولیکم است

و در بیتی دیگر بلندای جود و بخشش او را با این آیه مورد نظر قرار داده است.

از ائمه ولیکم... نوشته‌اند برهان باتناهی چودش بر آفتاب

حمزه‌ی کوچک و ارمینی، به استناد این آیه تمام سوره‌ی مائده را مدح حضرتش می‌داند:

سراسر مائده در مدمت اوست

که حق بهر زکاتش ائمه گفت

محمد طاهر قمی سرّ این مدحت خداوندی را اخلاص حضرت در جود و بخشش می‌داند:

چو داد از سر اخلاص خاتم خود را نهاد بر سر او تاج ائمه غفار

سلمان ساوجی در مقایسه‌ای در مدح حضرت علی (ع) و حضرت عیسی ابن مریم (ع) چنین می‌سراید

ور به طاعت گفت عیسی را اوصافی ورا

در یقیمون الصلوه آمد ندا از حق ترا

لطف... نیشابوری به دو مدح حق تعالی و مدح حضرت رسول اکرم (ص) اشاره می‌کند که:

بنی اندر مقام انت منی مادمش بوده

پنانک اندر قطاب ائمه بودش فدا فاطم

مرحوم واعظ قزوینی شاعر قرن یازدهم تعبیر زیبایی از این آیه و ماجرا را به تصویر می‌کشد که نگین انگشتری حضرت که از برجستگی برخوردار بود و معمولاً نقش‌های نگین حالت برجسته دارد از اینکه حضرت به او دل نبسته و به تصدق از انگشت مبارکش خارج شده است شرمگین می‌شود و از خجالت و غم آن نقش برجسته به خود فرو می‌رود که چگونه می‌سراید:

رفت از آن ساعت به خود نقش نگین از غم فرو

کز کفش انگشتر از بهر تصدق شد جدا

خانم صغری زاده‌وش، از شعرای معاصر شهر اصفهان این جود و بخشش را منحصر به

حضرت علی علیه السلام می‌داند و چنین می‌سراید:

به جز علی که میان نماز در مسجد

به راه حق دهد انگشتی به فقیر؟

-سهیلی خوانساری، نیز در بین اشعار خویش اینچنین به این موضوع اشاره دارد:

گفت سائل را که فاتم داد هنگام نماز

دید چون استاده فواهان مستمندی بر درّست

محتشم کاشانی، با عنایت به این ماجرا می‌سراید

برات قویش به مهر دهنده‌ای بر سال

که در رکوع بفواهند می‌دهد فاتم

برخی شاعران به احتجاج یا مخالفان شأن نزول این آیه پرداخته‌اند که در ادامه به نام شاعر و بیت مربوطه اشاره می‌نماییم. ابن یمین فریومدی:

چون ز دیوان ابد دارد مثال انّما

مرتضی رادان ولیّ اهل ایمان تا ابد

جز علی را کس نمی‌داند به نصّ انّما

آن که در مین صلات از مال خود دادی زکات

شاه نعمت‌الله ولی: سروده

مکه فرمانش به نام انّما کرده نشان

یرلغ توقیع آن آتش از طه زدند

جام گیتی نما علی ولی

معنی انّما علی ولی

السیری لاهیجی:

شاهی که از بلندی قدرش خبر دهد ایزد به هل اتی و به تاکید انّما

قاسم سروی متخلص به سروی:

که بر معنی انّما می‌نشیند

بود مؤمنان را امیر معظّم

همای شیرازی: گوهر تاج سلونی ماه برج لو کشف تاج بخشش شهریاران تاجدار انّما

نصرت خراسانی:

به نص قرآن در آنما ولیکم اوست ز بعد احمد بر مؤمنان امیر کبیر
حامد اصفهانی (مؤلف این مقاله):

او ولی است شما را که فدایش فرمود

در رکوع داده نگینی به گدایی از یهود

ناصر خسرو قبادیانی:

آن را که در رکوع غنی کرد بی سؤال

درویش را به پیش پیمبر سفاوتش

بدیهی است با پژوهشی عمیق تر در این خصوص به تعبیر شگرف و نغز دیگری دست خواهیم یافت و این نوشتار نگاهی گذرا به یک آیه در نگاه شاعران است. امید است که مورد توجه علاقه‌مندان قرآن و قرآن ناطق حضرت امیر المؤمنین علی (ع) قرار گرفته باشد.

منابع و مأخذ:

- ۱- قرآن مجید سوره مبارکه مائده
- ۲- دیوان محتشم کاشانی
- ۳- دیوان الهی قمشه ای
- ۴- دیوان ناصر خسرو قبادیانی
- ۵- دیوان شهریار
- ۶- دیوان وحشی بافقی
- ۷- کلیات خواجه عبدالله انصاری
- ۸- دیوان شاه نعمت ا... ولی
- ۹- دیوان ابن یمن فریومدی
- ۱۰- یاس نیلوفری علیرضا لطفی (حامد اصفهانی)